

Pavol Strauss

Kultúra, kresťanstvo a svet

Svetom sa prevaľujú konvulzie času, ale sú údobia, keď sa svet dostane na ustatý bok. Svet je od začiatku postavený na šikmú plochu evolúcie. Vo všetkých oblastiach reality. Od primitívnosti po maximálnu rafinovanosť náplne.

Základ kultúry je hodnota ducha

Keď zaznie slovo kultúra, namanie sa antika so starým Gréckom a s rímskou ríšou práva a poriadku. Ale súčasne rezonuje v každom z nás aj apokalyptická vízia z úžasného ohrozenia sveta vo svojej fyzickej podstate. Žijeme v tóni jej predzvestí vo forme ekologických katastrof, ktoré sme si zväčša sami zapríčinili v prebujnených výrobných podnikoch a do nedozierna rastúcej premávke. Základ faktickej kultúry je hodnota ducha, ktorá ale v tej terajšej merkantilnej atmosfére sveta je postavená do kúta. Kultúra nie sú len múzeá, galérie a kultúrne domy, v ktorých je najfrekventovanejšia miestnosť krčma.

O tom chcem porozmýšľať v našej slovenskej problematike. Však žijeme po dobe, keď sa oficiálne všetkými pristupovaniami šíril materializmus ako popieranie ducha a jeho životodarných princípov vo všetkých oblastiach bytia. Aj zhypertrofovaný spiritualizmus zašiel do krajností, kde popieral i prírodu v mene ducha. A tak nám postavil pred oči veľký francúzsky filozof Jacques Maritain svoju ideálnu víziu kresťanského humanizmu.

Situácia slovenského človeka dneška

Ale tu sa musí ukázať chtiac-nechtiac situácia slovenského človeka dneška. Veď kultúra je vnútorná postać človeka dneška. Treba si uvedomiť, koľkými stresmi prešiel náš človek, ľudskými, sociálnymi a

národnými. A tak treba vidieť každého z nás s vnútrom posiatym ranami. To je základ všetkých vybočení a premrštených reakcií.

Treba si uvedomiť, že duch antiky sa až vrastaním kresťanským stal univerzálnym. To bola hodina vzniku Európy. A to je aj koncept pre blízku a ďalekú budúcnosť. Kultúra začne a končí s človekom. A pretože sa človek so všetkým stýka, musí všetko, s čím sa stýka, či príroda, jeho okolie, či spoločnosť, či vedné poznávanie, či politické správanie, či reakcia na popudy vonkajšie či vnútorné, mať punc kultúry.

Ako sa orientovať v tom prudkom vlnobití impulzov sekularizovaného sveta v konfrontácii so svetom duchovným. Všetko je v behu, prepája sa i v protichodných stopách vyvíjajúceho sa sveta hmotného i v jeho výdobytkoch vedných všetkých oblastí, ale i v krážoch filozofických a teologických. Veď nové a novšie knihy sa kupia všade. A všetko sa to zráža vo všetkých odtienkoch myslenia, sčasti paralyzuje protichodné tendencie od hyperracionalizmu po najsubtílnejšie formy duchovnosti. Ale všetko sa to premieľa a tenduje i v tých najlepších hlavách k ustáleniu medzi silami rozumu a vôle a medzi evidenciou našej nedostatočnosti na hranici nedozierna.

Také je rozpätie v kruhoch našej inteligencie, a napriek tomu sú roztrieštení a podliehajú najprotichodnejším citovým emóciám. Naša zrelosť sa ukáže v tom, že úroveň našej kultúrnej orientácie presvetlí naše súkromné i verejné činy a počiny až po zločiny proti duchu a pravde. Veď to treba uplatniť,

pomocou toho sa treba formovať. Tu treba nasadiť duchovné a intelektuálne páky pri formovaní osobností. Tu si treba uvedomiť, že na novom je často len to dobré, čo v ňom zvýšilo zo starého.

Tradície duchovných a morálnych hodnôt európskych kultúr

Veľké európske kultúry budujú na tradícii duchovných a morálnych hodnôt, ktoré viedli k ušľachtilosti a kultivovanosti človeka a mnohých generácií. Veď všetko začína u človeka, jeho formovaní a vyformovaní, na stabilite jeho hľadísk a na charakterovom vyformovaní, čo sa prenáša z doby do doby. Podstata kultúry je humanistická, ale v úzadí je vždy prvok kresťanský, lebo cesta kultúr vedie pokresťančením kultúry sveta antiky do rozľahlého sveta etiky s humanistickým podielom a odozvou na človeka.

Ústredný problém je vždy človek, teda problém človeka. A kultúra je vždy duchovná nadstavba prírodných daností, ktoré ho obklopujú a ku ktorým sa blíži prácou, jej výsledkami a všetkým vonkajším i vnútorným vzťahom a sebaformovaním. Kultúra je komplexným súhrnom všetkých ľudských vzťahovostí.

Problém redukovaného človeka

Pred rokmi som v štúdiu o problematike človeka charakterizoval človeka ako redukovaného, pre

porušenie jeho vzťahov vonkajších i vnútorných, pre jeho stratu spojenia všetkých elementov vonkajších i vnútorných. Ale kultúra znamená aj tvorenie a hromadenie nových hodnôt. Tradícia je dedičným právom ľudstva alebo spoločnosti na tieto hodnoty. Život časom všetko obrúsi, ale žije sa. Človek je tvor konečný a prirodzene ohraničený. Lenže človek nášho veku tento stav chorobne vystupňoval. A tak sa stalo, že z neho vypadla temer všetka odstupňovaná vzťahovosť, k všetkému stratil pomer, vždy zastal len pri tej hodnote, ktorá sa týkala akurát jednej z jeho zložiek od seba odlúčených, a práve zasiahnutej.

Tradícia je presvedčenie o súvise, vedomie spolupatričnosti, spoluvlastníctva k všetkým hodnotám minulosti. To je vnútorný postoj, ktorý nám teraz vo veľkej miere chýba. Všetky výdobytky náboženské, mravné a sociálne, všetkých národov, všetkých vekov, patria každému človeku, schopnému na to, kým žije v jednote so svetom, s Bohom.

Čím by bola veda bez stavania na poznatky už raz získané, bez tradičnej viazanosti, ak nie ustavičnou rekapituláciou vlastných detských chýb a chorôb? Ale na vývoji prírodných vied možno ukázať nielen maximálne pokročilý proces redukcie, a to tým, že trieštili hmotný svet, atomizovali ho do ostatných extrémov, čím podnietili aj atomizáciu ostatného dania, človeka, spoločnosti, hospodárstva atď., lež na vývine vedy možno ukázať i zory novej, vyššej syntézy v zmysle nového, vertikálneho osnovania a chápania. A ako veda svojím rozpadom predchádzala ideový a spoločenský

rozpad a pôsobila naň, priam tak možno dúfať, že podriadením hmotného diania vyšším poriadkom biotickým a duchovným v prírodných vedách, hlavne vo fyzike, začína sa brieždenie aj v oblastiach chápania sveta a človeka. Veď kolkí včerajší i dnešní vedci sú ľudia veriaci i u nás.

Kultúra a poznanie

Písmom je určený cestovný poriadok vekmi: „*Naplňte zem a podrobte si ju.*“ Veď snahou po poznaní a v samotnom poznaní je už obsiahnutý prvý úchop sveta. Ide do šírky i do hĺbky, od prvého pozorovania po hĺbkové poznanie, od prvých dotykov skutočnosti po prienik smerom k podstate všetkého, i samotného života, až po posledné príčiny všetkého. Pri poznávaní to začína a smeruje to k adaptácii, až po prisvojenie. Všetko sa zdokonaľuje a zaraďuje v stále sa zlepšujúcej forme do služby životu. A tak je kultúra prisvojenie si stvárneného vonkajšieho sveta, celej skutočnosti, i s príslušnou duchovnou prítomnosťou. Kupí sa tu okolo nás vynovený svet so stále sa zdokonaľujúcou elektronikou, so vzťahujúcou sa komputerizáciou, čo vniká i do oblasti zdravotníckej a robí ju stále diferencovanejšou v diagnostike a liečbe. Lenže súbežne ide i vynaliezavosť smrti, ktorá ľudstvo obšťastňuje vždy novými obrazmi chorôb, od stále agresívnejších foriem rakoviny a Aidsu až po psychiatrické ochorenia, súvisiace so závislosťou na drogách, na hromadnej frustrácii, a neraz aj nám neadekvátnymi druhmi najmä orientálnych siekt.

Kultúra je sumou výtvorov materiálnych aj s ich doprovodnými znakmi pozitívnymi i negatívnymi, syntéza architektonických výtvorov, ale i sochárskych diel od antiky cez sfingy a pyramídy a všetko, čo do terajška bolo vytvorené i vo výtvarnom umení. No k tomu pristupujú aj vždy prítomné duchovné prvky, mnohými chcene alebo nechcene neevidované, lebo sú v nich aj nálož náboženskej. K tomu patrí vedomie, že vlastnime aj svet atómových zbraní, ktoré by boli schopné všetko toto tisícročné dedičstvo zmeniť v sutiny a púšť. A kde by sa podeli tie skvostné výplody ducha v oblasti literatúry a hudby. A to sú podstatné atribúty kultúry spolu s vedomím ich jestvovania. Kultúra je teda istota vedomia o všetkých formách všetkých vytvorených hodnôt. A to všetko, čo tu pretrvalo, sa napriek ťažkostiam zachovalo i v tvárnosti generácií. Uvedomenie si týchto hodnôt žije v osobách, rodinách i celých národoch v celom západnom svete, ale i v nás. Takže sa nemusíme starať o vstup do Európy, však sme v nej so všetkými atribútmi spolupatričnosti kultúrnej.

Kultúra ako bytostná súčasť osobnosti

Iskrenie a veľkoleposť kultúry a jej povedomé vydychovanie je kultúrnosť života a človeka. To je viac ako priznanie sa k nej. Je to imanencia v nej. Podľa profesora dr. Hanusa je kultúrnosť osobná vlastnosť človeka. Veru musí byť bytostnou súčasťou osobnosti a musí ho tak preniknúť, že sa prejaví v každom geste, v každom prejave i verejného pôsobenia. A tak sa

stane kultúrnosť stigmou človeka vo všetkých formách životného údely, ako formujúci a inšpirujúci faktor, ako výron a emanácia vnútra. A to všetko v konečnom výsledku ako súhrn práce na sebe, orientáciou na Boha Stvoriteľa, Vykupiteľa, pod egídou Ducha Svätého.

Kultúrnosť nemožno navliecť na seba. Je to stav, ktorý je výsledkom kultivovania svojho vnútra, počnúc duchovným usmernením, adaptáciou na dobro voči druhým, prisvojením si hodnôt umeleckých, ľudských, osobných i národných.

Duša slovenského človeka bola cez stáročia až doteraz obmedzovaná i nadekvátnym tlakom násilia na vonkajšie životné okolnosti i na vývoj jeho vnútorného sveta. A tieto poranenia vústili i po zjazvení do deformovaných polôh. Antika tu predstavovala základný výraz podstaty gréckeho myslenia s dôrazom na formu, a tým aj mieru. Veď až doteraz tu pôsobí zákon hraníc a ich závažnosti, či v umení, či vo formách medziludských a spoločenských vzťahov. Boli to priehrady voči neforemným prejavom, náznakom tendencie k anarchii, k nízkym pudovým, masovým výbuchom, k neskrotnej a nekrotenej dikcii, ktorá vedie k bezhlavým emóciám. A rímska ríša a jej kultúra sa snažila pretlmočiť do neskoršej doby, záchovou starých gréckych hodnôt v monumentálnosti až po styk s kresťanskou kultúrou, prameniacaou z impulzov duševných a z dotyku s transcendentnom.

Kresťanský humanizmus európskej kultúry

S kresťanstvom koexistujúca stará kultúra bola semenišťom nového ušľachtilého postoja ríši dobra, svetla a trvania. Celej starej gréckej kultúrnosti pribudol prvok, ktorý do tých čias nevlastnila: otvorenosť voči nekonečnu, ktorý sa nevyskytol v jej duchovnosti, až na náznak iskrenia v jej mysliteľských oblastiach. Vznikali kláštory i filozoficko-teologické školy, ktoré úspešne pretvárali duchovnú atmosféru tých čias, ako sa to ukázalo aj u nás apoštolátom sv. Cyrila a Metoda a ich žiakov, takže sa to duchovné prúdenie tých čias uplatnilo aj u nás. Boli sme ipso factu zapojení do Európy. A v tom sme aj ostali.

Prúdenia doby nás nikdy neobídu. Ani v dobrom ani v zlom. A tým atribúty kultúry a kultúrnosti. Prešmykli sme sa údobiami okolo prvej a druhej svetovej vojny i cez červené more totality. A zanechalo to v každom z nás nejeden škrabanec.

Európa nie je len kontinent, Európa je princíp. A jej duchovná náplň je kresťanský humanizmus. I keď sa k nemu mnohí nepriznajú. Neraz sa chovajú ateisti kresťanskejšie ako kresťania. Čiastočné riešenie by bolo, keby sa kresťania chovali socialistickejšie a socialisti kresťanskejšie, a to nielen vo vonkajších ľudských a spoločenských prejavochoch, ale svojej formácii vnútornej a v ich prejavochoch.

Čo treba primárne chrániť, je človek, jeho hodnota, jeho dôstojnosť, nie rečníckymi floskulami, ale v realite postoja voči nemu. Každá doba chráni svoju

neuvážlivosť machináciou s heslami. Ale čo treba brániť, je právo človeka na zachovanie jeho slobody, záruku spravodlivosti. Prichádzajú doby, ktoré upierajú tieto práva pre sebecké, krátkodobé záujmy kadejakého druhu, vykorisťovateľské záujmy, utláčateľské totality.

Ale duch Európy sa zavše vzchopí. Razom v ňom vyšľahne vždy znovu starý eticko-morálny dych z vlastného podzemia a začne oznove rytmus obnovy. Žijeme v generačnej skúsenosti, že časom môže dôjsť aj k odvratu od duchovnej prapostati a v dejinnej hazardnej pripútanosti k zlu, krutosti a ideovému násilenstvu k afinite k prospechárstvu a osobnej adaptabilite kariérizmu a k obetovaniu svojej vlastnej osobnosti a (k snahe?) pritúliť sa k vládnucej vrstve a chcieť sa jej zapáčiť. Tomu sa obetuje podstata duchovná, rodinná, tradícia národná, a tak sa časom premení na trosku seba samého tým, že zradí v sebe všetko, čo je v ňom prirodzené i nadprirodzené. A tým postojom k všetkému sa formuje a deformuje všetko v človekovi v diele jeho ľudskej podstaty, a v podstate – ak je umelec – jeho diela.

Čím človek je, a čím má byť

Treba si uvedomiť, že je problém človeka najprv problémom človeka skutočného, akým je, a ďalej problémom človeka opravdivého, akým by mal byť. Problém človeka skutočného je problémom jeho pôvodu, a to fyzického, historického i metafyzického, jeho daností existenciálnych aj jeho posmrtného zacielenia,

slovom viditeľného úseku meteóru podobnej dráhy atmosférou žitia. Problém človeka ozajstného, pravého je jeho ideovou korektúrou. Teda: čím je človek, čím sa stal človek a čím môže a má byť, ak má vôbec byť.

Pravdivú vetu povedal pater Faber: „*Naša minulosť je knihou prorociev.*“ A v spätnom pohľade vidíme tie štrukturálne komponenty, ktoré urobili z nás Európanov tými, do ktorých je vsadená naša kultúra.

Kultúra je duchovná nadstavba prírodných daností. Človek nebol a nie je stroj, ktorý je len odvodenina zákonov fyziky a chémie, ale vlastní aj intuíciu. Kríza zodpovednosti, v ktorej tonie ľudstvo, je zrkadlovým obrazom mravného úpadku. Veď mravosť je podstatným výrazom pripútania človeka k určitým normám, k svedomiu, k okoliu, k Bohu. Je neschopný vnímať stupnicu hodnôt a nemá ani záchytný orgán pre mravné odstupňovanie. Všetko je rovnakej hodnoty ako u Ivana Karamazova, dobro i zlo. Pre tohto rozorvaného človeka dneška niet trvania, niet večnoti, len vajatanie teraz. Preto sa hodí anonymný etatizmus, u ktorého podľa Reynolda „*je moc všade a zodpovednosť nikde*“.

Ku kultúre patrí aj formovanie človeka od výchovy v rodine po najvyššie formy myšlienkového a tvorivého ustálenia. A tu si treba uvedomiť, že vrcholní intelektuáli slovenskí, ale aj u iných národov, pochádzajú z chudobných a prostých rodín a nie sú naštepení na rodiny vrcholných inteligentov.

Vždy a vo všetkých prejavoch bytia musí byť všade v prvej rade zreteľ na človeka. Veď on je vždy nositeľ kultúrnosti. Ide vždy o pravdu bytostnú a jej emanácie

do všetkých kráčov sveta. Ešte aj dôraz na formáciu našich vonkajších prejavov, krotenie surovosti a verejných exaltácií. Treba pozbierať to mnohé nadanie u mladých a mladších, veď máme už generácie cenných ľudí vo svete vedy a umenia. A treba odbúrať prepotenciu intelektuálov. Poznal som šéfa na oddelení, ktorý neprestal zdôrazňovať, že sme na výške doby, a mali sme len fonendoskop, tlakomer a perkusné kladivko, a poznal som veršotepca, pre ktorého bol fenomén ako Hviezdoslav len sklerotickým parnasistom. A tak sa svet obúva do svojich poznaných a nepoznaných nedostatkov, ale svet ide ďalej. I náš svet.

Treba poznať celého človeka. Ide predovšetkým o formovanie jeho vnútra, nielen nadžgávať ho vedomosťami, ale urobiť ho jemnejším, ušľachtilejším a citlivejším, i s imanenciou jeho duchovnej podstaty. Kresťanstvo mu otvorilo svet vnútra a umožnilo hlbšie poznanie aj okolitého sveta a pripúšťanie hlbších dimenzií a súvisu všetkého. Ale všetko sa to dá zohľadniť a pochopiť len v tóni Božej veleby. Kde tej nie je, sa všetko mení na púhu diskrepanciu. Na nezhrnutú svetonáhľadovú trýzeň nám ju predstavuje existenciálna filozofia.

Do bytia uvrhnutý človek

Svoje uvrhnutie do bytia si človek uvedomuje v hroznej nálade a atmosfére hrôzy, prázdnoty a príšernosti života. Prichádza z ničoty s cieľom zapadnúť do ničoty. Základ je uvrhnutosť, človek vydaný na

pospas, spredu a zozadu ohryzaný hladnou a chladnou ničotou. Bytie je ľacha, nevedno prečo. Sem uvrhnutý človek nemôže vedieť, kto ho zaľožil toľkou nevyhnutnou ľarchou. Vnútoraná nálada je úzkosť z bytia vo svete, úzkosť pred neznámom, úzkosť pred všetkým.

Istota smrti stojí ako neúprosny výkričník hrôz pred všetkým bytím a v smrti prichádza existencia k sebe, k svojej podstate, lebo každé bytie je „bytím k smrti“ (Sein zum Tode). A Heidegger, otec existencializmu, hovorí: „Umieranie nie je udalosťou, ale úkazom, ktorý treba chápať existenciálne. Smrť je spôsob, ktorý preberá tým, že je... Smrťou sa stavia existencia sama pred seba vo svojej najvlastnejšej možnosti.“ Ale kým u Kierkegaardra hrôza a úzkosť, následkom od Boha, sú koncom, príznakmi smrti „temné kvety na hrobe, v ktorom je pochované spojenie človeka s Bohom“, u existencialistov znamenajú začiatok, vyhlasovaný za život. Preto bolo v zápätí toľko samovrážd i mladých ľudí.

Uvádza som to preto, aby sme si uvedomili, do akých závozov sa dostane človek, keď určitú monomániu privedie do ostatných dôsledkov. Veď fakt smrti stojí pred ľudstvom odjakživa. Vždy sa umieralo. Je pravda, že žijeme v hroznej dobe. Ale veď je vždy sumárnym obrazom ľudí, a človek je natoľko obrazom hrôzy, nakoľko sa líši od obrazu Božieho. A ľudstvo má vždy takých filozofov, akých si zasluhuje. A zlo sa priostruje na to, aby nakoniec nebolo iného východiska ako dobro – ak sa nadobro nechce zaviaznuť v záhube a ničote

A čo slovenský človek

Žiť znamená stáť pred úlohami. Má ich doba a má ich aj človek. Aj slovenský človek. Máme pred sebou svet v mnohých ohľadoch rozdrobený. Ale človek rastie a môže rásť. Rozvoj vedomostí, nové stupne priblížení k prírode, i ku kategóriám poznávania súvisov duchovných a duševných so základmi fyziológie a adaptácia síl ducha vo všetkých oblastiach.

Súhrnný obraz vplyvu rozsiahlej slovenskej inteligencie všetkých oborov i na vrstvy primitívnejšie poskytujú vždy zrelší a vyšší stupeň našej kultúrnosti. Dochádza k vyššiemu stupňu novšieho vedomia, v ktorom by malo dôjsť k jednote životnej a metafyzickej, a tento perspektívny náhľad je vlastne prírodovedeckou a sociologickou obmenou obcovania svätých. Nové vedomie by malo mať vo všetkých oblastiach osnovu vertikálnu, gotickú.

Všetoto veľké je ťažké. I utváranie a dotváranie kultúry a národnej kultúrnosti. Veď svet sa na nás pozerá. Nejde o to vo všetkom sa adaptovať západnému svetu. Treba len pozbierať elementy našich daností a tie priniesť v kultivovanej forme do verejného užívania. Každý má právo mať svoju mienku, svoj vyformovaný svetonáhľad i so svojou fázou filozofickou, ale bez násilia, bez agresivity, ale v úcte k odlišným názorom. Tak isto v oblasti náboženskej. V ceste k ekumenizmu, nech ide svojou náboženskou cestou do ostatných konzekvencií, v atmosfére duchovnej voľnosti. Veď všetci sme bratia a všetci sme deti Božie. Každá agresivita je nemiestna.

A slúžiť jeden druhému je zásadný postoj zajtrajšieho človeka. Je to primárne vystupňovanie vnútra v duchovnú vzťahovosť, pomer k Bohu a človekovi. Slúžiť je činnosť pokorného sebavedomia, ktoré udržuje a živí život. Slúžiť znamená milovať a uctiť si toho, komu slúžime. Nie nadarmo si prisvojili titul „servus servorum Domini“, „Sluha sluhov Božích“, pápež, aby slúžil všetkým, i Boh sám prišiel preto. Slúžiť znamená tvoriť. Slúžiť každým úkonom a každým prejavom a činnosťou je stála bohoslužba. Od času ako Boh zostúpil a stal sa sluhom, je ľudskému srdcu sladkým povýšením slúžiť človeku a zrozumiteľnejšou farchou slúžiť Bohu.

Sv. Augustín nám odkázal: „Miluj a rob, čo chceš.“ Ako pred každým mystériom, aj pred mystériom človeka sa patrí postoj pokory, lebo človek nie je jednoduchým ani jasným zrkadlom. Pri hlbšom pohľade sú zjavné aj mnohé bolestné objavy. Sme kus prírody, žijeme ju a žijeme s ňou. Ale vyústenie je vždy duchovná postać, ktorá má prefarbiť aj naše ľudské a spoločenské správanie.

Príroda vie byť aj krutá. Zabíja svoje deti mrazom i pálavou, hladom, chorobami a životom v púšti, aj v duševnej púšti. Vyletujú z toho krdle dravcov sebeckosti, neuznanlivosti, surovosti a nenávisť. Vieme sa deformovať prehnanými napodobeninami, opičením sa nie najlepších zahraničných vzorov v politike, v obliekaní, v etických a mravných deformáciách, aj v umení. No ale na človeka treba vedieť pozrieť aj očami lásky a vyslieďť to, čo je v ňom pekného, vznešeného a

vývojaschopného. Veď sú to oči obdivu i pre slovenského človeka a vedieť mať láskavú ruku, ktorá vie a má pohladíť i dnešného doráňaného človeka.

Chcel by som pochopiť i všelijaké i radikálne sa tváriace vybočeniny života, ktoré sa netvária primerane našej kultúrnosti, ktorú bezpochyby vlastníme.

V očakávaní Božieho jara

Treba si uvedomiť, že človek, Adam pôvodného stavu, sa rozpadol na ľudstvo a týmto rozpadom je zákon smrti. Máme predtuchu, že sa prichádza k vrcholu ovädnutia týchto „kvetov zla“ („Fleurs du mal“). Už možno očakávať len Božie jaro, lebo „Boh je ten istý, ktorý spôsobuje všetko vo všetkých“ (1 Kor. 12, 6).

Jestvuje len jedna jednota – a je ňou Boh. Má jedinú cestu: Krátke spojenie skrze večnú obeť Kristovu. Problém človeka je teda problém kresťanstva. Len ono má pre ľudí perspektívu, že „nebude viac noci, takže nebudú potrebovať svetla fagle ani svetla slnka, lebo Pán Boh ich bude ožiarovať“ podľa Zjavenia sv. Jána, 22, 5.

Človek sa nebude upierať na apokalyptické zúrenie, v atómovom ohrození. Lebo bude žiť vo vedomí, že Kristus prišiel, aby znovu prišiel. A vedome preberá Kristov údel v Jeho Cirkvi. Priberá do seba veľkú organickú jednotu prírody, nadprírody i ľudského spoločenstva. A končím, ako som skončil prednášku slušným befarstvom. Počuť výrok, že Kristova Cirkev je prežitok. Kvitujem ho s radosťou, lebo viem, že je správny. Skutočne! Či neprežila a neprežije všetko?

(Medzitulky – J.R.)